

УДК 378.016:811.161.2'276

Петрожалко Ю. В.

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ У СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНОГО ФАХУ ВНЗ

У статті аналізуються особливості формування культури професійного мовлення та спілкування у студентів економічного фаху ВНЗ України III-IV рівнів акредитації шляхом застосування компетентнісного підходу та сучасних педагогічних технологій.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її актуальність

Визначальним чинником реформування політики та культури в Україні є її економічне зростання [1, 14]. Тому від рівня сформованості культури професійного мовлення студентів економічних спеціальностей значною мірою залежить розвиток нашої країни. У цьому контексті В. Лозниця, автор навчального посібника «Психологія менеджменту», зазначає: «Успіх ділових відносин багато в чому залежить від ефективності ділового спілкування. Вміння досягнути поставленої мети з мінімальними витратами коштів та часу - велике мистецтво, яке вимагає не тільки глибоких професійних знань та вмінь, а й володіння сучасною технікою ділового спілкування» [2, 112].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Науковцями активно обговорюється проблема формування культури ділового мовлення фахівців різних галузей (Л. Барановська, Л. Златів, Н. Костиця, О. Любашенко, В. Михайлюк, Т. Рукас, Н. Тоцька та ін.), а також дотична проблематика - вдосконалення системи освіти шляхом застосування компетентнісного підходу (В. Болотов, Б. Ельконін, І. Зімняя, А. Маркова, Л. Мітіна, Т. Олійник, О. Пометун, В. Серіков, Ю. Татур та ін.). У сучасній педагогіці досліджуються різні його аспекти - від визначення ключових компетентностей (О. Овчарук, О. Пометун, Г. Селевко та ін.) до проблеми формування мовної, мовленнєвої та комунікативної компетентності майбутніх фахівців (Н. Бабич, М. Вашуленко, Л. Виготський, Н. Гузій, Б. Ельконін,

І. Зімня, О. Колодич, О. Лурія, Л. Мацько, Л. Паламар, М. Пентилюк, Г. Сагач).

Метою наукової розвідки є визначення особливостей формування культури професійного мовлення студентів економічного фаху ВНЗ III-IV рівнів акредитації.

Виклад основного матеріалу

Особливості формування культури професійного мовлення у студентів економічних спеціальностей зумовлені потребами сфери їхньої майбутньої фахової діяльності. Ці потреби впливають передусім із визначення самого поняття «спеціальність». Спеціальність - це «1) категорія сфери праці, що характеризує напрям спрямованості трудової діяльності і специфіку роботи в межах професії, вид занять у межах однієї професії...; 2) сукупність знань, умінь і навичок, надбаних у результаті навчання, що забезпечують виконання певного виду професійної діяльності відповідно до кваліфікації, що присвоюється; 3) окрема галузь науки, техніки, мистецтва і т. ін.; сфера чиеїсь діяльності або вивчення чого-небудь... Навчальні спеціальності об'єднуються у навчальні напрями підготовки...» [3, 868]. Таким чином, кожна спеціальність має свої функціональні особливості та потребує певної компетентності (знань, умінь, навичок, що перетворились на особистісний досвід діяльності за фахом).

Специфіка економічного напрямку підготовки студентів, що об'єднує такі спеціальності, як «Оподаткування», «Економічна теорія», «Економічна кібернетика», «Фінанси», «Банківська справа», «Економіка підприємства», «Менеджмент організацій», «Міжнародна економіка», «Облік і аудит», «Економічна статистика» та інші, полягає у вмінні орієнтуватися у сучасних економіко-політичних процесах, приймати самостійні рішення, бути компетентним у питаннях професійного усного та письмового спілкування тощо.

Кожна із перерахованих вище спеціальностей, з погляду мовної освіти, оперує специфічною, а також загальноекономічною лексикою та мовними конструкціями, які студент має опанувати у процесі вивчення загальних та спеціальних дисциплін. При цьому йому потрібно бути компетентним у володінні основами української стилістики, а також етикету та загальної теорії спілкування. Спираючись на праці дослідників у галузі педагогіки та професійного спілкування, можемо сформулювати **складові компетентності із професійного мовлення майбутнього економіста:**

- обізнаність з етикетом усного та письмового мовлення (під час переговорів з іноземними

партнерами, у процесі телефонної розмови чи листування електронною поштою і т. п.);

- дотримання стилістичних вимог та вміння доцільно (ситуативно) послуговуватися різними стилями (діловим - у розмові з партнером, публіцистичним - у ході інтерв'ю, науковим - під час написання статті до журналу, навчання тощо);
- вміння працювати з діловими паперами (бути обізнаним із формою написання різних листів, заяв, актів, звітів, угод, контрактів і т. д.);
- володіння риторикою професійного спілкування (використання виражальних засобів української мови, невербальних складових у процесі виступу на зборах, ведення переговорів).

У ході оволодіння студентами всіма зазначеними вище складовими компетентності з професійного мовлення формується та розвивається його **культура**, тобто системне та систематичне використання набутих компетентностей з професійного мовлення у практичній діяльності. Формування культури професійного мовлення студентів відбувається на предметному рівні, тобто у процесі вивчення окремих навчальних курсів.

У формуванні компетентності та культури професійного мовлення як складової загальної професійної культури у ВНЗ найбільш важливу та ґрунтовну роль відіграє **курс української мови професійного спрямування**, що є загальнодержавним і до вивчення якого залучаються студенти всіх спеціальностей ВНЗ.

Професійне мовлення, зокрема економістів, реалізується у різних формах. Однак більшість дослідників не приділяють уваги проблемі розвитку усного професійного мовлення, практичному застосуванню знань із курсу тощо, зосереджуючись на складанні ділових паперів. У той час як Г. Онкович стверджує: «Безперечно, особливе місце в системі професійної підготовки спеціаліста належить курсові сучасної української мови: вона - не тільки предмет вивчення, а й засіб навчання основ усіх наук» [4, 90]. Саме тому ми вважаємо, що під час вивчення української професійної мови не можна обмежуватися документознавством та справочинством.

Проблема формування мовленнєвої та комунікативної культури існує й на рівні загальноосвітньої школи. Як свідчить моніторинг дослідження навченості учнів загальноосвітніх шкіл із гуманітарних дисциплін на Львівщині, що проводився протягом 1999-2002 рр. [5, 97], комунікативно-діяльнісна складова компетентності учнів є недостатньо розвиненою. Колишні школярі згодом стають абітурієнтами та студентами вищих навчальних закладів, і з цією проблемою зіштовхуються викладачі ВНЗ.

На необхідності оволодіння *риторичними основами ділового спілкування* студентами ВНЗ наголошує Г. Сагач у своїх працях «Золотослів», «Мистецтво ділової комунікації», «Риторика у ділових іграх» тощо. Г. Онкович, Т. Рукас, М. Євтух, О. Сердюк, С. Дорошенко та інші сучасні педагоги й мовознавці дотримуються думки, що у вивченні курсу потрібно враховувати новітні досягнення у функціональних напрямках сучасної лінгвістики, а саме: комунікативне призначення мови у певній сфері, мовні засоби досягнення комунікативної мети, вербальну поведінку особистості і т. д. При цьому вони зауважують, що для студентів необхідним є залучення якнайширшого набору стандартизованих композиційних структур ділового мовлення, оволодіння мовними нормами в ситуаціях і на матеріалі текстів, наближених до реальних професійно-ділових, тощо.

Як стверджує І. Клименко, «вивчення курсу "Українська мова (за професійним спрямуванням)" не повинно зводитися тільки до відшліфування теоретично-практичних знань, умінь і навичок з української мови, які є базовими, а формувати мовленнєво-компетентну особистість, готову до комунікації державною мовою за будь-яких обставин спілкування» [6, 77]. О. Тищенко конкретизує: «Мова професійного спілкування - це форма сучасної української літературної мови, специфіку якої зумовлюють особливості спілкування у виробничо-професійній сфері: мета, функції, ситуація, особистісні риси учасників спілкування, які залежать од віку, соціального стану, освіти, рівня інтелектуального розвитку та ін.» [7, 56].

Проблеми покращення мовної освіти вирішуються на європейському рівні. З 1971 р. учасники спільних Проектів у сфері сучасних мов Ради Європи розробляють та вдосконалюють Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти (ЗЄР). За ЗЄР, «використання мови, в тому числі її вивчення, містить в собі дії, що виконуються особами, які в ролі окремих індивідів чи соціальних агентів розвивають ряд компетенцій, - як загальних, так і особливо - комунікативних мовленнєвих» [8, 9]. Комунікативні мовні компетенції, за ЗЄР, - «це такі, які забезпечують людині можливість діяти, застосовуючи специфічні лінгвістичні засоби» [8, 9].

Багато корисної та цікавої інформації з питання формування *усного професійного мовлення* можна знайти у новому посібнику з української мови професійного спілкування М. Гуця, І. Олійник та І. Ющука [9]. У цьому виданні аналізуються такі важливі аспекти культури телефонної розмови, як коректні форми звертання, викладення суті справи (правильно казати «Я те-

лефоную до Вас у такій справі» або « з приводу», а не «...по такій справі», з'ясування обставин і сигнали про завершення розмови («Не буду зловживати Вашою увагою», «Щиро вдячний Вам за розмову» та ін.) [9, 137], а також подані загальні рекомендації щодо коректного висловлення усного прохання, зауваження, нагадування та подяки з дотриманням норм ділового етикету, певні поради щодо попередження та вирішення непорозумінь і конфліктів («Я не мав рації. Я не все врахував. Я Вас не так зрозумів. Я прийшов до Вас, щоб розв'язати нашу проблему. Поміркуймо добре ще раз над цією проблемою. тощо) [9, 174]. І письмові, й усні форми професійного спілкування обов'язково мають бути підпорядковані одній меті - своєчасному, ефективному вирішенню конкретного питання.

На основі результатів проведеного педагогічного експерименту Г. Сагач стверджує, що, крім класичних методів, ефективними у формуванні риторичної особистості студента виявилися такі: метод рольових та ділових ігор, метод словесної дії, розв'язання ситуативних завдань, творчі конкурси, мікровиступи на запропоновану тему, виступи-імпровазації, самоаналіз та рецензування, відеотренінги, відеопрактикуми тощо [10, 145]. У підручнику Г. Сагач «Золотослів» даються численні поради із застосування елементів психологічного впливу на особистість під час усних переговорів, публічного виступу за книгами відомого американського соціолога Д. Карнегі [11]. Останні є популярними у студентському середовищі, так само як і теорія ігор Е. Берна [12], тому не зайвим є звернути увагу на застосування принципів, викладених у них, у практичній діяльності. Окрім того, як слушно зазначає інший відомий американський соціолог, Е. Гідденс, студенти обов'язково мають бути ознайомлені з такими компонентами спілкування, як фонні очікування від розмови (певні умовності), «контрольована пильність» (демонстрація іншим своєї обізнаності зі звичною поведінкою у ділових обставинах), несфокусована та сфокусована взаємодія з діловими партнерами, співробітниками тощо, маркери епізодів спілкування (правильне розставлення акцентів та відокремлення переднього та заднього планів соціальної взаємодії) та ін. [13, 98-105].

Враховуючи перелічені вище проблеми курсу, що визначають його зміст і специфіку вивчення, ми можемо зробити висновок: окремі компетентності з курсу, як і загальні компетентності фахівця, утворюють складну структуру. Їхня систематизація є необхідною, бо, лише рухаючись від конкретного до загального рівня у межах курсу (так само, як і у межах цілого

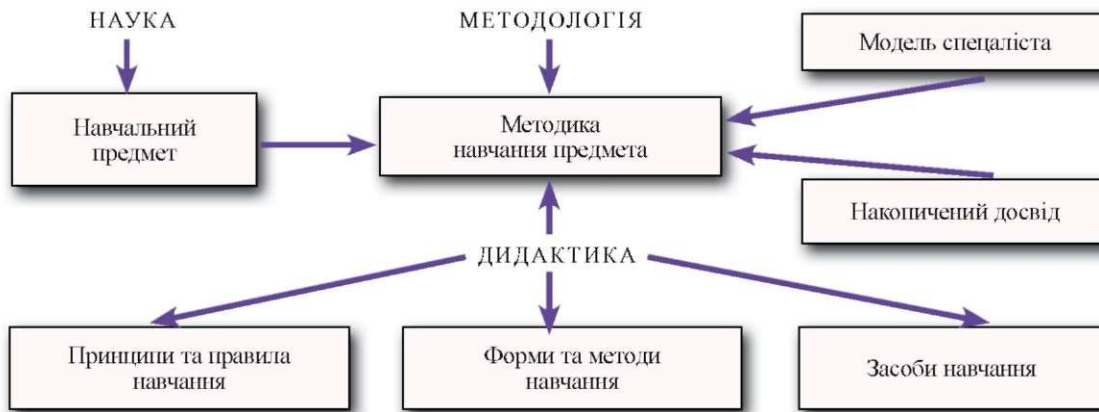

Рисунок. Структура методики викладання навчального предмета

ВНЗ), викладачі зможуть сформувати ключові компетентності фахівця. Поняття «*компетентність з української мови професійного спрямування*» містить, на наш погляд, такі загальні компетентності: з української стилістики; з професійного документознавства; з риторики спілкування; зі службового етикету.

На наш погляд, до складу загальних компетентностей входять одиниці меншого порядку, а саме галузеві компетентності з української мови професійного спрямування: компетентність із особливостей сфер функціонування стилів української мови; компетентність у роботі з професійними діловими паперами - обізнаність зі спеціальними зразками документів, уміння та навички їх складати й оперувати ними; аналітичний підхід до їхнього змісту та форми; компетентність у різновидах невербального професійного спілкування; грамотність спілкування; компетентність із професійної лексики (термінологія, неологізми, професіоналізми) тощо.

У межах кожної із цих компетентностей ми можемо виділити елементарні компетентності з української мови професійного спрямування - відповідно до загальноосвітніх предметних компетентностей: знання ділового, наукового, публіцистичного та інших стилів, пунктуаційних, орфографічних, синтаксичних правил, етикету усного професійного спілкування (переговорів, співбесіди, телефонної розмови і т. д.), правил складання ділових паперів (заяви, резюме, контракту, службового листа, відгуку, замітки, прес-релізу і т. д.).

Ця система компетентностей потребує ефективної реалізації у педагогічному процесі. Ще

автор «Великої дидактики» Я.-А. Коменський наголошував на двох складниках вивчення мови. Це - теорія і практика «в органічному взаємозв'язку з методикою» [14, 97]. Його положення знайшло відображення та розвиток у поглядах Г. Сагач: «Важливу роль у відновленні національних риторичних традицій відіграють культурно-наукові передумови: в останні десятиліття активізувалися науки, спрямовані на розвиток культури мовленнєвої особистості - стилістика, лінгвістика тексту, прагматика, герменевтика, культура мовлення, соціолінгвістика, психолінгвістика і особистісна психологія, педагогіка, соціальна педагогіка, методика викладання мови тощо» [15, 163]. Х. Бахтіярова та В. Пабат переконані у тому, що «кожний етап навчання потребує відповідних дій викладача української мови й студента, а також застосування відповідних форм і методів навчання» [16, 25].

Ми пристаємо до думки дослідників та вважаємо, що вибір методики вивчення окремого предмета визначається кількома чинниками. Для їх конкретизації скористаємося наочністю, запропонованою С. Гончаренком та М. Олійником (рисунок) [17, 18].

Таким чином, методика вивчення конкретного курсу залежить від 1) методологічного підходу до навчання, 2) наукового змісту дисципліни, 3) обраної моделі фахівця та 4) накопиченого досвіду апробації різних методів і технологій навчання. Це ті основні чинники впливу на вибір певних способів методичної реалізації компетентнісного підходу до підготовки фахівців у ВНЗ на конкретному предметному рівні.

1. Любашенко О. В. Лінгводидактичні стратегії навчання української мови студентів неспеціальних факультетів вищих навчальних закладів: Автореф. дис. ... д-ра філол. наук / НПУ ім. М. П. Драгоманова. - К., 2008. - 44 с.
2. Лозниця В. С. Психологія менеджменту: Навч. посіб. - К.: ТОВ «УВПК «ЕксОб», 2000. - 512 с.

3. Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. - К.: Юрінком Інтер, 2008. - 1040 с.
4. Онкович Г. Українська словесність у вищих технічних навчальних закладах // Вища освіта України. - 2003. - № 2. - С. 88-92.

5. Пастушенко Н., Пастушенко Р. Навченість учнів з гуманітарних дисциплін (українська мова та історія): моніторинг з використанням технології тематичного рівневого діагностування у школах Львівської області (1999–2002 рр.) // Моніторинг якості освіти: становлення та розвиток в Україні: Рекомендації з освітньої політики / Під заг. ред. О. І. Локшиної. - К.: К. І. С., 2004. - 160 с.
6. Клименко І. Формування мовленнєвої компетенції студентів під час вивчення курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» // Вісник Сумського державного університету. - 2004. - № 1 (60). - С. 76-80.
7. Тищенко О. Модель курсу «Мова професійного спілкування» // Дивослово. - 2003. - № 9. - С. 56-59.
8. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. видання д-р пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. - К.: Ленвіт, 2003.
9. Гуць М. В., Олійник І. Г., Ющук І. П. Українська мова у діловому спілкуванні: Навч. посіб. - К.: БІНОВАТОР, 2005. - 352 с.
10. Сагач Г. М. Золотослів. - К.: Райдуга, 1993. - 378 с.
11. Карнегі Д. Как завоевывать друзей и оказывать влияние на людей. - Рыбинск: ОАО «Рыбинский Дом печати», 1997. - 800 с.
12. Берн Э. Игры, в которые играют люди: Психология человеческих взаимоотношений. - Екатеринбург: Литур, 2001. - 575 с.
13. Гідденс Е. Соціологія: Навч. посіб. - К.: Основи, 1999. - 726 с.
14. Зимомря М., Юрош О. Рідна мова як чинник виховання особистості в контексті «Великої дидактики» Я. А. Коменського // Ян Амос Коменський і сучасність / За ред. Р. Мниха, В. Кортгаазе. - Дрогобич: Коло, 2005. - 413 с.
15. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії: Навч. посіб. для вчителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навч. закладів. - К.: Українсько-фінський ін-т менеджменту і бізнесу, 1997. - 302 с.
16. Бахтіярова Х. Ш., Пабат В. В. Експертиза компетентності майбутнього фахівця та викладача української мови у ВНЗ економічного спрямування // Наукові записки НаУКМА. - Т. 47: Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота / Національний ун-т «Києво-Могилянська академія». - К.: Вид. дім «КМ Академія», 2005. - С. 22-26.
17. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі: Навч. посіб. / С. У Гончаренко, П. М. Олійник, В. К. Федорченко та ін.; За ред. С. У Гончаренка, П. М. Олійника. - К.: Вища шк., 2003. - 323 с.; 1 іл.

J. Petrozhalko

**PARTICULARITIES OF FORMING THE CULTURE
OF PROFESSIONAL SPEECH OF STUDENTS
OF ECONOMICAL SPECIALITIES IN THE HIGHER EDUCATIONAL
ESTABLISHMENTS OF THE III-IV ACCREDITATION LEVELS**

The aim of this article is to determine particularities of forming the culture of professional speech and communication of students-economists in the higher educational establishments of Ukraine by applying the competence approach and modern pedagogical technologies.